

Ekonomik Özgürlük ve Büyüme İlişkisi: Türkiye ve Türkî Cumhuriyetlerde Nedensellik Analizi

Gülferah Ertürkmen¹

Özet

Bu çalışmada, ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye örnekleminde panel veri analizi çerçevesinde incelenmiştir. Araştırma, 2000-2021 dönemini kapsamakta olup Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkiye'ye ait verilerden yararlanılmıştır. Ekonomik büyümeyi temsilen kişi başına gayri safi yurt içi hasıla, ekonomik özgürlüğü temsilen ise ekonomik özgürlük endeksi kullanılmıştır. Analizde öncelikle serilerin yapısal özelliklerini belirlemek amacıyla yatay kesit bağımlılığı, homojenlik ve birim kök testleri uygulanmıştır. Elde edilen ön test bulguları doğrultusunda değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi ile araştırılmıştır. Bulgular, panel birimleri arasında yatay kesit bağımlılığı bulunduğunu ve katsayıların heterojen bir yapı sergilediğini göstermektedir. Birim kök testi sonuçları doğrultusunda uygun dönüşümler yapıldıktan sonra gerçekleştirilen nedensellik analizi, ekonomik büyümeden ekonomik özgürlüğe doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine işaret etmektedir. Buna karşılık ekonomik özgürlükten ekonomik büyümeye doğru istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Elde edilen sonuçlar, incelenen ülke grubunda ekonomik performanstaki iyileşmenin kurumsal yapı ve ekonomik serbestlik alanlarında dönüşüm yaratabildiğini, ancak ekonomik özgürlüğün aynı dönem itibarıyla büyümenin doğrudan belirleyicisi olarak ortaya çıkmadığını göstermektedir.

1 Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütü İmam Üniversitesi, Göksun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Finans ve Bankacılık Bölümü, gbozkaya@ksu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2239-0241>

1. Giriş

Ekonomik büyüme, ülkelerin yalnızca üretim hacmindeki artışını değil, aynı zamanda refah düzeyini, yatırım ortamını, gelir artışını ve ekonomik istikrar kapasitesini de yansıtan temel makroekonomik göstergelerden biridir (Özen Atabey & Karakuş, 2022). Bu nedenle büyüme olgusu, dar anlamda yalnızca çıktı artışıyla sınırlı görülmemekte; ekonomik yapının dayanıklılığı, kırılabilirliği, dönüşüm kapasitesi ve uzun dönemli kalkınma potansiyeliyle birlikte değerlendirilmektedir (Baylan, 2020). Ekonomik büyüme, ulusal refah düzeyini artırmak ve iyileştirmek için kritik öneme sahiptir (Özen vd. 2024). Nitekim siyasal ve kurumsal istikrarın güçlenmesi, ekonomik karar alma süreçlerini daha öngörülebilir hâle getirerek yatırım, üretim ve tüketim davranışlarını etkilemekte; bu durum da büyüme performansına doğrudan yansımaktadır (Alev vd. 2025). Benzer biçimde savunma harcamaları ve işgücü piyasası dinamikleri de büyüme sürecinin kamu politikaları, istihdam koşulları ve kaynak tahsisine yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Özen Atabey & Karakuş, 2023). Bu çerçevede ekonomik büyüme, yalnızca niceliksel bir artış değil; ekonomik sistemin farklı bileşenleri arasındaki uyumun ve işleyişin de bir sonucu olarak görülmelidir.

Ekonomik büyümenin belirleyicileri arasında dışa açıklık ve ticari yapı da önemli bir yer tutmaktadır. İhracatın yalnızca hacmi değil, yapısal niteliği ve çeşitliliği de üretim tabanının derinleşmesi, rekabet gücünün artması ve büyümenin sürekliliği açısından belirleyici olabilmektedir (Çelik, 2022). Uluslararası ticaretin büyüme ile birlikte sosyal refah göstergeleri üzerinde etkili olması, ekonomik performansın yalnızca milli gelir artışıyla sınırlı okunamayacağını göstermektedir (Erdemli & Çelik, 2022). Küresel entegrasyon süreçleri derinleştikçe büyümenin gıda güvenliği gibi toplumsal alanlarla ilişkisi daha görünür hâle gelmekte, böylece ekonomik büyümenin yaşam kalitesi üzerindeki dolaylı etkileri de önem kazanmaktadır (Çelik & AYTEKİN, 2023). Ayrıca ulaştırma ve bağlantısallık kapasitesinin artması, ekonomik faaliyetlerin dolaşım hızını yükselterek mal, hizmet ve üretim faktörlerinin daha etkin hareket etmesine katkı sunmakta; bu durum büyümeyi destekleyen yapısal unsurlardan biri hâline gelmektedir (Uçar vd. 2024). Bu çerçevede küreselleşmenin tarihsel gelişimi de büyüme tartışmalarını ulusal sınırların ötesine taşıyan temel arka planı oluşturmaktadır (Demir & Yakışık, 2025).

Büyüme sürecinin enerji ve çevre boyutu da giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Üretim yapısının enerjiye bağımlılığı, enerji tüketimini ekonomik büyümenin temel girdilerinden biri hâline getirmektedir (Bozkaya & AYTEKİN, 2023). Bununla birlikte büyümenin niteliği, kullanılan enerjinin kaynağına, enerji verimliliğine ve bu sürecin çevresel etkilerine göre farklılaşmaktadır (Alev

& Ersezer, 2024). Özellikle yenilenebilir enerji kullanımı ile karbon emisyonları arasındaki ilişki, büyümenin çevresel maliyetler doğurup doğurmadığının anlaşılması açısından kritik önemdedir (Demir, 2025). Kentleşme ve çevresel taşıma kapasitesine ilişkin göstergeler de büyümenin yalnızca üretim artışı bakımından değil, doğal kaynaklar üzerindeki baskı ve sürdürülebilirlik sınırları içinde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Ülger vd. 2025). Dolayısıyla günümüzde ekonomik büyümenin başarısı, sadece hızına değil, aynı zamanda ne ölçüde sürdürülebilir ve çevreyle uyumlu olduğuna göre değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte ekonomik büyümeyi yalnızca makroekonomik değişkenler, dış ticaret ya da enerji kullanımı üzerinden açıklamak yeterli değildir. Ekonomik sistemin nasıl işlediğini belirleyen kurumsal çerçeve, yatırım kararlarından girişimcilik ortamına, kaynak tahsisinden piyasa işleyişine kadar pek çok alan üzerinden büyüme performansını şekillendirmektedir (Altıntaş, 2021). Bu noktada ekonomik özgürlük, piyasa mekanizmasının etkinliği, mülkiyet haklarının korunması, düzenleyici yapının niteliği ve ekonomik aktörlerin hareket alanı açısından önemli bir açıklayıcı değişken olarak öne çıkmaktadır (Coşkun & Şen, 2023). Ülkelerin ekonomik özgürlük düzeylerinin karşılaştırmalı biçimde incelenmesi de bu kavramın yalnızca teorik değil, aynı zamanda ölçülebilir, karşılaştırılabilir ve politika üretimine elverişli bir kurumsal gösterge olduğunu göstermektedir (Kara, 2025). Bu nedenle ekonomik özgürlük, ekonomik büyümenin yalnızca sonuçlarını değil, o sonuçları mümkün kılan kurumsal zemini anlamada da önemli bir kavramsal araç sunmaktadır.

Dolayısıyla ekonomik büyüme; makroekonomik istikrar, dış ticaret yapısı, küresel entegrasyon, enerji kullanımı, çevresel sürdürülebilirlik ve kurumsal kalite gibi birçok unsurun birlikte etkilediği çok boyutlu bir süreçtir. Bu çalışmanın literatüre katkısı, söz konusu çok boyutlu yapıyı dikkate alarak ekonomik özgürlüğü büyüme tartışmasının merkezine yerleştirmesi ve ekonomik performansın kurumsal temellerini daha görünür hâle getirmesidir. Böylece çalışma, ekonomik büyümenin yalnızca sonuç değişkenleri üzerinden değil, onu mümkün kılan yapısal ve kurumsal koşullar üzerinden de değerlendirilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

2. Literatür

Ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, kurumsal iktisat literatürünün en köklü ve en yoğun tartışılan alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu literatürün erken döneminde yürütülen çalışmalar, ekonomik özgürlüğün büyümeyi destekleyip desteklemediği ve bu ilişkinin düzeyden mi yoksa özgürlükte meydana gelen değişimlerden mi kaynaklandığı

sorusuna odaklanmıştır. De Haan ve Sturm (2000), ekonomik özgürlüğün büyüme ile pozitif biçimde ilişkili olduğunu belirtirken, asıl belirleyici unsurun özgürlük düzeyinden çok özgürlükteki artışlar olduğunu vurgulamıştır. Benzer biçimde Heckelman (2000), kısa dönemli nedensellik çerçevesinde ekonomik özgürlük ile büyüme arasında nedensel bir bağ bulunduğunu ileri sürmüştür; Carlsson ve Lundström (2002) ise bileşik endekslerin tek başına yeterli olmadığını, ekonomik özgürlüğün alt bileşenlerinin büyüme üzerindeki etkilerinin farklı yön ve yoğunluklarda ortaya çıkabildiğini ortaya koymuştur. Bu ilk dönem katkılar, ekonomik özgürlüğün büyüme için genel olarak elverişli bir kurumsal zemin sunduğunu kabul etmekle birlikte, söz konusu ilişkinin tek boyutlu ve homojen biçimde okunamayacağını da açığa çıkarmıştır.

İzleyen dönemde literatür, ekonomik özgürlük-büyüme ilişkisinin yöntemsel tercihlere ve model spesifikasyonuna duyarlılığı üzerinde daha fazla durmaya başlamıştır. Doucouliagos ve Ulubaşoğlu (2006), ampirik sonuçların kullanılan model yapısına, kontrol değişkenlerine ve örneklem seçimine göre kayda değer ölçüde değişebildiğini belirterek, bu alandaki bulguların dikkatli yorumlanması gerektiğine dikkat çekmiştir. Justesen (2008) de nedensellik sorununu yeniden ele almış ve ekonomik özgürlüğün büyüme üzerindeki etkisinin güçlü olmakla birlikte tüm özgürlük alanlarında aynı ölçüde işlemediğini ifade etmiştir. Williamson ve Mathers (2011), tartışmayı kültürel boyuta taşıyarak ekonomik özgürlüğün büyüme üzerindeki etkisinin toplumsal normlar ve kültürel yapı ile etkileşim içinde şekillendiğini savunmuştur. Daha güncel bir sentez sunan Lawson vd. (2024) ise çok sayıda ampirik tahmini birlikte değerlendirerek ekonomik özgürlüğün büyüme, gelir ve yatırım ile genel olarak olumlu ilişkili olduğunu, ancak etkinin büyüklüğünün ve istikrarının ampirik tasarıma bağlı olarak değiştiğini belirtmiştir. Böylece literatür, ekonomik özgürlüğün büyüme üzerindeki etkisini doğrusal ve değişmez bir bağ olarak değil, bağlama ve yönetime duyarlı bir ilişki alanı olarak ele almaya yönelmiştir.

Bölgesel ve ülke grubu temelli çalışmalar, ekonomik özgürlüğün büyüme üzerindeki etkisinin coğrafi, tarihsel ve kurumsal bağlama göre farklılaşabildiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Güney Asya ülkeleri üzerine çalışan Ahmed vd. (2023), ekonomik özgürlüğün hem bileşik hem de ayrıştırılmış göstergeleri üzerinden büyüme ile olumlu ilişkiler sergilediğini belirtmiştir. Asya ülkelerine odaklanan Ashraf ve Kalim (2025) de ekonomik özgürlüğün özellikle belirli gelir gruplarında büyümeyi desteklediğini ifade etmektedir. SAARC ülkeleri bağlamında Imtiaz vd. (2025), ekonomik özgürlük ile finansal özgürlüğün büyüme üzerinde tamamlayıcı etkiler yaratabildiğini ileri sürmüştür. Avrupa örneğinde Brkić vd. (2020), ekonomik özgürlüğün mutlak düzeyinden çok zaman içindeki artışlarının büyüme ile daha güçlü bir bağ kurduğunu belirtmiştir. Osínska vd. (2025) ise Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde ekonomik

özgürlük, büyüme ve kalkınma arasındaki ilişkinin yalnızca büyüme oranlarıyla sınırlı olmadığını, daha geniş kalkınma göstergeleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Latin Amerika için Arce ve Naula (2025), farklı ekonomik özgürlük endekslerinin farklı sonuçlar üretebildiğini ortaya koyarak ölçüm tercihinin önemine işaret etmiştir. Benzer biçimde Bajrami vd. (2025), Batı Balkan ülkelerinde ekonomik özgürlüğün alt bileşenlerinin büyüme üzerinde eşit ağırlıkta işlemediğini ve özellikle kurumsal kaliteyle bağlantılı boyutların daha belirleyici olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, ekonomik özgürlüğün büyüme üzerindeki etkisinin evrensel bir kalıptan ziyade, ülke gruplarının kurumsal yapısı ve reform deneyimi doğrultusunda farklılaştığı anlaşılmaktadır.

Literatürde bir başka önemli yönelim, ekonomik özgürlüğün büyümeyi hangi kanallar üzerinden etkilediğini inceleyen çalışmalarda görülmektedir. Bu doğrultuda ekonomik özgürlük yalnızca doğrudan büyüme oranlarıyla değil, yatırım, doğrudan yabancı sermaye girişleri, sanayileşme, finansal gelişme ve piyasa performansı gibi ara mekanizmalarla birlikte ele alınmaktadır. Štilić vd. (2023), ekonomik özgürlüklerin doğrudan yabancı yatırımları çekme kapasitesini artırdığını ve bunun büyüme açısından dolaylı fakat önemli bir kanal oluşturduğunu ifade etmektedir. Benli ve Güneş (2025), yeni sanayileşen ülkelerde finansal kalkınma ile ekonomik özgürlük arasındaki etkileşime dikkat çekerek, kurumsal serbestleşmenin finansal yapı üzerinden makroekonomik performansı etkileyebileceğini değerlendirmiştir. Künu vd. (2023), E-7 ülkeleri için ekonomik özgürlük, büyüme ve sanayileşme arasındaki ilişkiyi incelemiş; böylece özgürlük tartışmasının yalnızca büyüme oranlarına değil, üretim yapısının dönüşümüne de uzandığını ortaya koymuştur. Şit (2022) ise MIST ülkelerinde ekonomik özgürlük ile borsa performansı arasındaki ilişkiyi ele alarak, ekonomik özgürlüğün finansal piyasalar üzerinden de dolaylı büyüme etkileri yaratabileceğine dikkat çekmiştir. Bu yaklaşım, ekonomik özgürlüğün soyut bir kurumsal ilke olmanın ötesinde, yatırım kararları, finansal derinleşme ve üretim kapasitesi üzerinde etkili olan çok katmanlı bir mekanizma olduğunu düşündürmektedir.

Türkiye bağlantılı çalışmalarda da ekonomik özgürlük tartışmasının giderek çeşitlendiği görülmektedir. Ata ve Tuğlu Dur (2024), ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme ilişkisine dair literatürü sistematik biçimde değerlendirerek, çalışmaların önemli bölümünün pozitif ilişki yönünde sonuç verdiğini; ancak alt bileşenler, örneklem yapısı ve yöntem farklılıkları nedeniyle tam bir uzlaşıdan söz etmenin güç olduğunu belirtmiştir. Al-Katout ve Bakir (2019), daha geniş ülke örneklemeyle yaptıkları değerlendirmede ekonomik özgürlüğün büyüme üzerindeki etkisini yeniden tartışmaya açmış ve bu ilişkinin geleneksel üretim faktörleri ile kamu politikaları çerçevesinde birlikte ele alınması gerektiğini

savunmuştur. Karul (2025) ise Avrupa Birliği ülkelerinde ekonomik özgürlük ve alt bileşenlerinin stokastik yakınsamasını inceleyerek, literatüre büyüme etkisinin ötesinde kurumsal benzeşme ve bütünleşme boyutunu eklemiştir. Bu yönüyle söz konusu çalışmalar, ekonomik özgürlük literatürünü yalnızca büyüme performansı bağlamında değil, kurumsal uyum ve dönüşüm ekseninde de genişletmektedir.

Son dönem literatür, ekonomik özgürlüğü artık yalnızca büyüme oranlarıyla sınırlı bir değişken olarak ele almamaktadır. Ekonomik özgürlük; kalkınma, gelir, yatırım, finansal yapı ve hatta dolaylı biçimde çevresel sürdürülebilirlik gibi daha geniş sonuç alanlarıyla birlikte tartışılmaktadır. Osínska vd. (2025) ekonomik özgürlük ile büyüme ilişkisinin kalkınma boyutuyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgularken, Lawson vd. (2024) ekonomik özgürlüğün gelir ve yatırım üzerindeki etkilerine dair daha kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda Uçar vd. 'nin (2025) tarımsal verimlilik, ekonomik büyüme ve karbon emisyonu ilişkisini ele alan çalışması, doğrudan ekonomik özgürlük değişkenini merkeze almamakla birlikte, büyüme analizlerinin artık çevresel ve yapısal boyutlardan bağımsız düşünülmediğini yansıtmaktadır. Dolayısıyla çağdaş literatür, “ekonomik özgürlük büyümeyi artırır mı?” sorusunun ötesine geçerek, hangi özgürlük bileşenlerinin, hangi kurumsal koşullarda, hangi iletim mekanizmaları aracılığıyla ve hangi kalkınma sonuçlarıyla etkili olduğunu sorgulamaktadır. Genel tablo, ekonomik özgürlüğün büyüme üzerinde çoğunlukla olumlu bir etki yarattığına işaret etmekle birlikte, bu etkinin büyüklüğünün ve yönünün kullanılan endekse, seçilen ülke grubuna, alt bileşenlere ve ekonometrik yöntemlere göre önemli ölçüde farklılaştığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle mevcut literatür, tek çizgili ve homojen bir özgürlük-büyüme ilişkisi yerine, çok kanallı, heterojen ve bağlama duyarlı bir analitik çerçeve sunmaktadır.

3. METODOLOJİ VE AMPİRİK BULGULAR

Bu bölümde, çalışmanın ampirik analiz çerçevesi ayrıntılı olarak sunulmaktadır. İlk olarak araştırmada kullanılan veri seti, değişkenler ve model tanıtılmakta; sonrasında analizde yararlanılan ekonometrik yöntemlerin seçilme nedenleri açıklanmaktadır. Devamında uygulanan testler ve tahmin sonuçlarından elde edilen ampirik bulgular, Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye örnekleme bağlamında değerlendirilerek ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yapısı ortaya konulmaktadır. Böylece çalışmanın yöntemsel altyapısı ile ulaşılan bulgular arasında bütüncül bir bağlantı kurulmaktadır.

3.1. Veri Setinin Özellikleri

2000-2021 dönemini kapsayan verilerden hareketle, Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye örnekleminde ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışmanın örneklemini Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkiye oluşturmaktadır. Analizde kullanılan değişkenlere ilişkin veriler World Development Indicators ve The Heritage veri tabanlarından temin edilmiştir. Ampirik incelemede yararlanılan değişkenlerin tanımları, veri kaynakları ve temel açıklayıcı özellikleri ise Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Değişkenler ve Açıklamaları

Değişkenler	Açıklaması	Kaynak
LGSYH	Kişi Başı Gayri Safi Yurt İçi Hasıla(2015 Sabit Fiyatlarla \$)	WDI (World Development Indicators)
LEKO	Ekonomik Özgürlük Endeksi	The Heritage www.heritage.org

Panel veri analizinin uygulandığı çalışmada kullanılan modelin fonksiyonel biçimde gösterimi şu şekildedir:

$$LGSYH_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 LEKO_{it} + \mu_{it} \quad (1)$$

Denklemden yer alan i ve t simgeleri sırasıyla birim ve zaman boyutunu göstermektedir. ekonometrik çalışmalarda kullanılan bütün değişkenlerin genel olarak logaritmik formda kullanılması önerilmektedir. Çünkü değişkenler arası ilişkiler doğrusal bir yapı sergilemeyebilir. Seriler arasındaki ilişkiyi doğrusallaştırmak adına değişkenlerin logaritması alınmaktadır (Özşahin ve Karaçor, 2013). Bu yüzden bu çalışmada da değişkenlerin logaritmik formlarıyla çalışılmıştır.

3.2. Yöntem

Panel veri analizlerinde değişkenlerin homojenlik, yatay kesit bağımlılığı olup olmama durumu, kullanılacak metodların belirlenmesinde önemli birer ölçüt olarak kabul edilmektedir. Bu kullanılacak testler panel veri analizlerinde ön testler olarak ifade edilmektedir. Kurulan model için kullanılacak testlerin tercih edilmesinde yol gösterici özellik göstermektedirler (Yaman ve Sungur, 2020).

Ampirik analiz 4 aşamadan oluşmaktadır:

- **Birinci Aşama:** Yatay kesit bağımlılık testi uygulanmıştır. Breusch-Pagan LM (Breusch ve Pagan, 1980), Pesaran CD_{lm} testleri, ülkeler arasında yatay kesit bağımlılık olup olmadığını belirlemek için kullanılmıştır. Bu testlerin temel hipotezi, yatay kesit bağımlılık yoktur biçiminde kurulurken, alternatif hipotez ise yatay kesit bağımlılık vardır biçiminde kurulmaktadır.
- **İkinci Aşama:** Değişkenlere homojenite testi uygulanmıştır. Veri setinin homojen bir yapıda olup olmadığını belirlemek adına Delta testleri $\hat{\Delta}$ ve $\hat{\Delta}_{adj}$ (Pesaran ve Yamagata, 2008) dayalı eğim homojenliği testi tercih edilmiştir. Delta testlerinde de, temel hipotez eğim katsayıları homojendir biçiminde kurulurken, alternatif hipotez ise eğim katsayılarının heterojen olduğu şeklinde kurulmaktadır.
- **Üçüncü Aşama:** Birim kök testi uygulanmıştır. Değişkenlerin durağanlık düzeylerini belirlemek adına CIPS testi (Pesaran, 2007) kullanılmıştır. CIPS testi, yatay kesit bağımlılıklarının varlığında kullanılan 2. Kuşak birim kök testidir ve literatürde sıklıkla kullanılmaktadır. Bu testin, temel hipotezi birim kök vardır biçiminde kurulurken, alternatif hipotez ise birim kök yoktur değişkenler durağandır biçiminde kurulmaktadır.
- **Dördüncü Aşama:** değişkenler arasında nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Dumitrescu Hurlin nedensellik analizi, panel birimleri arasındaki yatay kesit bağımlılığını durumunu dikkate alan bir test olarak bilinmektedir. Yatay kesit ve zaman boyutunun birbiri arasındaki büyüklük ilişkisini dikkate almadan uygulanabilmesi, dengesiz paneller için de kullanılabilmesi bu testin avantajları olarak değerlendirilmektedir (Dumitrescu Hurlin, 2012).

3.3 Bulgular

• Yatay Kesit Bağımlılığı

Ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin ortaya koyulması için yapılması gereken ilk analiz yatay kesit bağımlılığının yapılmasıdır. Bu nedenle çalışmada kullanılan yatay kesit bağımlılığı test sonuçları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılığı Sonuçları

Testler	LGSYH Değişkeni		LEKO Değişkeni	
	Test İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	Test İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Breusch –Pagan LM	104.20	0,000***	133.35	0,000***
Pesaran CDLM	16.286	0,000***	21.608	0,000***
Eş Bütünleşme Denklemi				
Breusch-Pagan(1980)	259.126	(0.000)***		
Pesaran CD _{LM} (2004)	44.571	(0.000)***		

Tablo 2’de yer alan yatay kesit bağımlılığı test sonuçları, hem LGSYH hem de LEKO değişkenleri için ülkeler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir yatay kesit bağımlılığı bulunduğunu göstermektedir. Nitekim Breusch–Pagan LM ve Pesaran CDLM testlerine ait olasılık değerlerinin her iki değişken için de 0.000 olması, %1 anlamlılık düzeyinde “yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklindeki sıfır hipotezinin reddedildiğini ortaya koymaktadır. Benzer biçimde eşbütünleşme denkleminin ilişkin Breusch–Pagan ve Pesaran CDLM test sonuçları da model genelinde yatay kesit bağımlılığının varlığına işaret etmektedir. Bu bulgu, paneli oluşturan ülkelerin birbirinden bağımsız hareket etmediğini; bir ülkede ortaya çıkan ekonomik, politik ya da dışsal bir şokun diğer ülkeleri de etkileyebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla analiz sürecinde ülkeler arası karşılıklı etkileşimi dikkate alan ikinci kuşak panel veri yöntemlerinin tercih edilmesi gerekli hâle gelmiştir. Ampirik çalışmalarda yatay kesit bağımlılığın tespit edilmiş olması bir ülkede ortaya çıkan ani bir şokun diğer ülkeleri de etkileyebileceğini göstermektedir (Akçacı ve Yılmaz, 2021).

• Homojenlik Test Sonuçları

Tablo 3. Pesaran ve Yamagata (2008) Homojenite Test Sonuçları

	Test İstatistiği	p-değeri
$\tilde{\Delta}$	2.278	0.000***
$\tilde{\Delta}_{adj}$	2.428	0.001***

***, %1 anlamlılık düzeyi

Tablo 3'te homojenite test sonuçları yer almaktadır. Tabloya bakıldığında, istatistiksel bir şekilde %1 anlamlılık seviyesinde temel hipotezi reddedilmektedir. Dolayısıyla “katsayılar heterojendir” şeklinde kurulan alternatif hipotez bu çalışma sonuçları için kabul edilmektedir. Bu yüzden heterojen dağılıma uygun testlerin yapılması gerekmektedir.

- **Birim Kök Sonuçları**

Tablo 4. CIPS Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	CIPS İstatistiği	
	Düzye Değerler	1.fark Değerleri
LGSYH	-2.070	-3.776
LEKO	-1.777	-4.476
	Kritik Değerler	
%1	-2.21	
%5	-2.33	
%10	-2.55	

- **Dumitrescu Hurlin (2012) Nedensellik Analizi**

Tablo 5. Dumitrescu ve Hurlin Nedensellik Analizi

Model	W istatistiği	Z istatistiği	p- değeri	
<i>LGSYH</i> → <i>LEKO</i>	5.7690	7.5405	0.000***	Nedensellik var
<i>LEKO</i> → <i>LGSYH</i>	3.4268	3.8371	0.775	Nedensellik yok

***, %1 anlamlılık düzeyi

Tablo 5'te Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi sonuçları gösterilmektedir. Bu test sonuçlarına göre çalışma ekseninde oluşturulan temel modelde ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur.

Sonuç

Bu çalışmada, 2000-2021 dönemi için Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkiye'den oluşan örneklem çerçevesinde ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel nedensellik analizi yardımıyla incelenmiştir. Çalışmada kişi başına gayri safi yurt içi hasıla ekonomik büyüme, ekonomik özgürlük endeksi ise kurumsal ve piyasa temelli yapıyı temsil eden temel değişkenler olarak ele alınmıştır. Analiz

sürecinde öncelikle yatay kesit bağımlılığı, homojenlik ve durağanlık özellikleri test edilmiş; elde edilen bulgular doğrultusunda panel yapının özelliklerine uygun ekonometrik yöntemler tercih edilmiştir. Bulgular, ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının bulunduğunu ve katsayıların heterojen bir yapı sergilediğini ortaya koymuştur. Ayrıca serilerin durağanlık özellikleri dikkate alınarak uygulanan Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi, ekonomik büyümeden ekonomik özgürlüğe doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine işaret etmiştir. Buna karşılık ekonomik özgürlükten ekonomik büyümeye doğru istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik tespit edilememiştir. Elde edilen bu sonuç, incelenen ülke grubunda ekonomik performanstaki iyileşmenin kurumsal yapı, piyasa işleyişi ve ekonomik serbestlik alanlarında dönüşüm yaratabildiğini düşündürmektedir. Başka bir ifadeyle, büyüme sürecinin hızlanması; gelir artışı, yatırım kapasitesinin genişlemesi, ekonomik aktörlerin hareket alanının artması ve reform talebinin güçlenmesi yoluyla ekonomik özgürlük düzeyini destekleyebilmektedir. Buna karşılık ekonomik özgürlük düzeyindeki değişimlerin aynı dönem ve örneklem için büyüme üzerinde doğrudan ve istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik üretmemesi, özgürlük-büyüme ilişkisinin her ülke grubunda aynı biçimde işlemediğini ve bu ilişkinin tarihsel, kurumsal ve yapısal koşullara bağlı olarak farklılaşabileceğini göstermektedir. Bu bulgu, ekonomik özgürlüğün büyümenin otomatik bir nedeni olarak değil, belirli koşullar altında büyümeyi destekleyebilecek bir kurumsal zemin olarak değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Çalışmanın politika açısından en önemli çıkarımı, ekonomik özgürlüğün kalıcı biçimde güçlenmesinin yalnızca yasal veya idari düzenlemelerle değil, aynı zamanda sürdürülebilir ekonomik performansla desteklenmesi gerektiğidir. İncelenen ülkelerde büyümenin artmasıyla birlikte ekonomik özgürlük alanında iyileşme ortaya çıkıyorsa, bu durumda üretim kapasitesini artıran, yatırım ortamını güçlendiren, makroekonomik istikrarı koruyan ve kişi başına geliri yükselten politikalar aynı zamanda daha özgür bir ekonomik yapının oluşmasına da katkı sağlayabilir. Bu bakımdan ekonomik özgürlüğü artırmaya yönelik reformların, büyüme dostu makroekonomik politikalarla ve kurumsal kapasiteyi güçlendiren yapısal dönüşümlerle birlikte yürütülmesi önem taşımaktadır.

Bununla birlikte çalışmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle analiz, yalnızca 2000-2021 dönemini ve sınırlı sayıda Türkiye Cumhuriyetleri ile Türkiye'yi kapsamaktadır. Ayrıca ekonomik özgürlük, bileşik bir endeks olarak ele alınmış; endeksin alt bileşenlerinin büyüme ile nasıl bir ilişki kurduğu ayrı ayrı incelenmemiştir. Gelecek çalışmalarda ekonomik özgürlüğün mülkiyet hakları, yatırım özgürlüğü, ticaret özgürlüğü, finansal özgürlük ve kamu büyüklüğü gibi alt boyutlarının ayrı ayrı değerlendirilmesi; farklı ülke grupları, daha uzun zaman aralıkları ve alternatif panel yöntemleriyle bulguların

sınanması literatüre önemli katkılar sağlayabilir. Ayrıca panel eşbütünleşme, uzun dönem katsayı tahminçileri ve panel yapısal kırılma testleri kullanılarak ekonomik özgürlük-büyüme ilişkisinin daha derinlikli biçimde incelenmesi mümkün olabilir.

Sonuç olarak bu çalışma, incelenen ülke grubu için ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasında simetrik ve çift yönlü bir ilişki olmadığını, nedensellik bağının ekonomik büyümeden ekonomik özgürlüğe doğru işlediğini ortaya koymuştur. Bu bulgu, ekonomik özgürlüğün büyüme üzerindeki etkisinin bağlama duyarlı olduğunu; buna karşılık büyüme performansının kurumsal ve ekonomik serbestlik alanlarında iyileşme yaratabilecek önemli bir itici güç olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin anlaşılmasında, yalnızca teorik beklentilere değil, ülke grubunun yapısal özelliklerine ve ampirik bulgulara dayalı bir değerlendirme yapılması büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Ahmed, S., Mushtaq, M., Fahlevi, M., Aljuaid, M., & Saniuk, S. (2023). Decomposed and composed effects of economic freedom on economic growth in South Asia. *Heliyon*, 9, e13478. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e13478>
- Akçacı, T., Yılmaz, Ö., (2021), “G-8 Ülkeleri ve Türkiye’de Dışa Açıklık ve Ar-Ge Harcamaları ve Reel Döviz Kuru İlişkisi Üzerine Panel Veri Analizi”, *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2), 381-399.
- Alev, N., & Ersezzer, Ö. (2024). Gelir eşitsizliği, yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: Panel VAR yaklaşımından kanıtlar. *Mecmua*, 17, 92–107. <https://doi.org/10.32579/mecmua.1421971>
- Alev, N., Sarıbulak, M., & Kızıldere, C. (2025). Politik istikrarın enflasyon ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: Farklı ülke grupları arasında ekonometrik bir analiz. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 17(33), 764–786. <https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.1679756>
- Al-Katout, F., & Bakır, A. (2019). The impact of economic freedom on economic growth. *International Journal of Business and Economics Research*. <https://doi.org/10.11648/j.ijber.20190806.27>
- Altıntaş, F. F. (2021). The relationship between economic freedom performance factors: An application with confirmatory factor analysis. *IKSAD Journal*, 7(27), 1–13. <https://doi.org/10.31623/ikساد072701>
- Arce, V., & Naula, F. (2025). Does economic freedom influence economic growth? Evidence from Latin America. *Journal of Risk and Financial Management*. <https://doi.org/10.3390/jrfm18060309>
- Ashraf, A., & Kalim, R. (2025). Impact of economic freedom on economic growth: A case study of Asian countries. *Review of Economic Trends*. <https://doi.org/10.51846/ret.v2i1.3993>
- Ata, A. Y., & Tuğlu Dur, D. (2024). Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine bir literatür taraması. *Liberal Düşünce Dergisi*, 114, 45–74. <https://doi.org/10.36484/liberal.1425355>
- Bajrami, R., Bajraktari, K., & Gashi, A. (2025). The impact of economic freedom on economic growth in Western Balkan countries. *Journal of Risk and Financial Management*. <https://doi.org/10.3390/jrfm18080461>
- Baylan, M. (2020). Makroekonomik kırılabilirlik ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi: Çin örneği. *İzmir İktisat Dergisi*, 35(4), 697–712.
- Benli, M., & Güneş, F. (2025). Finansal kalkınma ve ekonomik özgürlük: Yeni sanayileşen ülkeler örneği. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 20(79), 454–473. <https://doi.org/10.19168/jyasar.1603888>
- Bozkaya, Ş., & Aytekin, İ. (2023). Enerji tüketiminin iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin panel veri yöntemiyle incelenmesi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli*

- Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(1), 131–143. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1124363>
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239–253.
- Brkić, I., Gradojevic, N., & Ignjatijević, S. (2020). The impact of economic freedom on economic growth? New European dynamic panel evidence. *Journal of Risk and Financial Management*. <https://doi.org/10.3390/jrfm13020026>
- Carlsson, F., & Lundström, S. (2002). Economic freedom and growth: Decomposing the effects. *Public Choice*, 112, 335–344. <https://doi.org/10.1023/A:1019968525415>
- Coşkun, M. F., & Şen, A. (2023). How does economic freedom and governance quality affect economic growth: A panel data analysis for 26 European countries. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 26–35. <https://doi.org/10.30711/utead.1339652>
- Çelik, H. (2022). Türkiye’de ihracat çeşitliliği ve ekonomik büyüme ilişkisi: ARDL yaklaşımı. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 35, 147–162. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.1048669>
- Çelik, H., & Aytekin, İ. (2023). Küreselleşme ve iktisadi büyümenin gıda güvenliği üzerindeki etkisi: MIST ülkeleri için ampirik bir analiz. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 57, 189–199. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1171163>
- De Haan, J., & Sturm, J. (2000). On the relationship between economic freedom and economic growth. *European Journal of Political Economy*, 16, 215–241. [https://doi.org/10.1016/S0176-2680\(99\)00065-8](https://doi.org/10.1016/S0176-2680(99)00065-8)
- Demir, M. A. (2025). Ekonomik büyüme ve yenilenebilir enerji tüketiminin karbon emisyonları üzerine etkilerinin çok boyutlu panel veri modelleri ile analizi. *Fiscaoeconomia*, 9(1), 731–748. <https://doi.org/10.25295/fsecon.1555319>
- Demir, M. A., & Yakışık, H. (2025). Geçmişten günümüze küreselleşmenin tarihsel süreci ve boyutları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3), 726–746.
- Doucouliağos, C., & Ulubaşoğlu, M. (2006). Economic freedom and economic growth: Does specification make a difference? *European Journal of Political Economy*, 22, 60–81. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2005.06.003>
- Dumitrescu, E. I., Hurlin, C. (2012), “Testing for Granger Noncausality in Heterogeneous Panels”, *Economic Modelling*, 29(4), 1450–1460.
- Erdemli, M., & Çelik, H. (2022). Uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme ile çocuk sağlığı ilişkisi: Yeni sanayileşen ülkeler için ampirik bir analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 1093–1108. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1225884>

- Heckelman, J. (2000). Economic freedom and economic growth: A short-run causal investigation. *Journal of Applied Economics*, 3, 71–91. <https://doi.org/10.1080/15140326.2000.12040546>
- Imtiaz, A., Bhat, K., Nabi, G., Chaman, S., & Arshad, A. (2025). Impact of economic freedom and financial freedom on economic growth: Evidence from SAARC countries. *The Asian Bulletin of Green Management and Circular Economy*. <https://doi.org/10.62019/abgmce.v5i2.147>
- Justesen, M. (2008). The effect of economic freedom on growth revisited: New evidence on causality from a panel of countries 1970–1999. *European Journal of Political Economy*, 24, 642–660. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2008.06.003>
- Kara, M. A. (2025). NATO üyesi ülkelerin ekonomik özgürlük endekslerinin MEREC, GİA ve EDAS yöntemleri ile analizi. *Turkish Studies - Economy*, 20(1), 259–284. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.78803>
- Karul, Ç. (2025). Avrupa Birliği ülkelerinde ekonomik özgürlük ve alt bileşenlerinin stokastik yakınsama analizi. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(Özel Sayı), 166–177. <https://doi.org/10.52122/nisantasisbd.1808554>
- Künü, S., Aydın, F. F., & Levent, C. (2023). Ekonomik özgürlükler, ekonomik büyüme ve sanayileşme ilişkisi: E-7 ülkeleri üzerine ekonometrik bir uygulama. *Erciyes Akademisi*, 37(1), 192–206. <https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1240754>
- Lawson, R., Miozzi, V., & Tuszyński, M. (2024). Economic freedom and growth, income, investment, and inequality: A quantitative summary of the literature. *Southern Economic Journal*. <https://doi.org/10.1002/seoj.12680>
- Osińska, M., Malaga, K., & Lach, B. (2025). Investigating relationships between economic freedom, growth, and development in CEE countries. *Journal of Institutional Economics*, 21. <https://doi.org/10.1017/S1744137425000116>
- Özen Atabey, A., & Karakuş, M. (2022). Türkiye'ye yönelik enflasyon, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisinin ampirik analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 747–759. <https://doi.org/10.37880/cumuiibf.1096489>
- Özen Atabey, A., & Karakuş, M. (2023). Savunma harcamaları, işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerinin analizi: Türkiye örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 39–55. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1130118>
- Özen, A., Ülger, M., & Kıdemli, M. (2024). Türkiye'de insani gelişme, kentleşme, sanayinin gelişimi, tarımsal gelişme ve karbon emisyonu ilişkisi. *Turkish Studies - Economy*, 19(4), 1431–1446. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.77741>

- Özşahin, Ş., Karaçor, Z. (2013), “Ekonomik Büyümenin Belirleyicilerinden Biri Olarak Beşeri Sermaye: Yükseköğrenimin Türkiye Ekonomisi İçin Önemi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 148-162
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Cambridge Working Papers in Economics*, 435, 1-39.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Štilić, A., Mastilo, A., Vuković, K., & Mastilo, D. (2023). Innovative solutions for economic growth: Exploring the impact of economic freedoms on foreign direct investment attraction. *ECONOMICS*, 11, 29–44. <https://doi.org/10.2478/eoik-2023-0013>
- Şit, A. (2022). Ekonomik özgürlük endeksi borsa ilişkisinin değerlendirilmesi: MIST ülkeleri üzerine bir araştırma. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 94–102. <https://doi.org/10.29106/fesa.1072209>
- Uçar, M., Ülger, M., & Atamer, M. A. (2024). Havayolu taşımacılığı ile ekonomik büyüme arasındaki dinamik ilişki: BRICS-T ülkeleri örneği. *Fiscaoeconomia*, 8(1), 149–168. <https://doi.org/10.25295/fsecon.1375912>
- Uçar, M., Ülger, M., Atamer, M. A., & Alptürker, H. (2025). Tarımsal verimlilik, ekonomik büyüme ve karbon emisyonu arasındaki ilişki: Türk Cumhuriyetlerinden kanıtlar. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 31(2), 389–404. <https://doi.org/10.24181/tarekoder.1686846>
- Ülger, M., Atamer, M. A., & Uçar, M. (2025). Türkiye’de ekonomik büyüme, kentleşme, yenilenebilir enerji tüketimi ile yük kapasitesi faktörü ilişkisi. *Kent Akademisi*, 18(4), 2142–2158. <https://doi.org/10.35674/kent.1536880>
- Williamson, C., & Mathers, R. (2011). Economic freedom, culture, and growth. *Public Choice*, 148, 313–335. <https://doi.org/10.1007/s11127-010-9656-z>
- Yaman, H., Sungur, O. (2020), “İleri Teknoloji İhracatı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkelerine Yönelik Ekonometrik Bir Analiz”, *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 63-80.